

РЕЦЕНЗИЯ

от д.п.с.н. **Нели Цветанова Василева** – доц. в СУ „Св. Кл. Охридски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

професионално направление 3.2. Психология

докторска програма Специална психология

Автор: Албена Володева Игнатова

Тема: Поведенчески и образователни аспекти на диференциалната диагноза между дефицит на вниманието/хиперактивност и дислексия

Научен ръководител: проф. дпн Дора Стоилова Левтерова, ПУ „Паисий Хилендарски”

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-3104 от 06.07.2016 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски” (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Поведенчески и образователни аспекти на диференциалната диагноза между дефицит на вниманието/хиперактивност и дислексия” за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма Специална психология. Автор на дисертационния труд е Албена Володева Игнатова – докторант към катедра Психология на ПУ “Паисий Хилендарски”, с научен ръководител проф. дпн Дора Левтерова, ПУ ”Паисий Хилендарски”.

Представеният от Албена Володева Игнатова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’)
- заповеди за записване в докторантура, прекъсване на обучението (поради майчинство) и за продължаване на обучението;
- заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и съответен протокол за издържан изпит по специалността;

- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;

Докторантът е приложил 6 (шест) броя публикации.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Албена Игнатова завършва бакалавърска степен по Специална педагогика – Логопедия през 2002 година, а през 2003 година и магистърска програма „Комуникативни нарушения на развитието” в СУ „Св. Климент Охридски”. В периода 2005/08 година е редовен докторант в програма „Езикова и говорна патология” на НБУ, а от 2013 година е докторант към катедра Психология на ПУ “Паисий Хилендарски”. Трудовата ѝ биография включва широк периметър от заемани длъжности: логопед, главен асистент и ръководител на магистърска програма по Специална педагогика (НБУ), лектор в бакалавърска и магистърска програма в Колеж по икономика и администрация (гр. Пловдив), главен експерт в дирекция „Социална дейност и адаптация” към Държавна агенция за бежанците при МС. Образователните компетенции и богатият преподавателски опит позволяват на Албена Игнатова самостоятелно да планира и разработва научна проблематика с диференциално-диагностична насоченост на полето на специалната психология.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Увеличаването през последните години на немохогенната популация на децата с трудности в ученето поставя на дневен ред както въпроси на обективната, така и на диференциалната диагностика. Диагностичните казуси пред науката и практиката се дължат на сходство в академичните и психопатологични прояви на децата, етиологията и характерът на които често остават неизвестни. В същото време на полето на логопедията и специалната психология се отчита липса на диференциално-диагностични критерии, разграничаващи водещите и допълнителни дефицити при различни нозологични единици. Това с особена сила важи за синдроми като Дислексия и ХАДВ, често разглеждани като коморбидни. Казаното потвърждава безспорната актуалност на дисертационния труд, който е един от първите у нас в областта на диференциалната диагноза при нарушения на развитието. Това е отразено в

изведените цели и задачи, в които се съчетават теоретичните и приложни аспекти на разработката.

3. Познаване на проблема

Докторантката показва добра информираност по проблемите на ХАДВ и дислексия, което проличава от подробния анализ на тяхната етиология, патогенеза и механизми. Литературният преглед е композиран в три части, две от които разглеждат всяко от нарушенията, а третата представя проблемите на тяхната диференциална диагноза. Добро впечатление оставят собствените коментари на авторката на представените концепции и спорни моменти. Намирам анализа на синдрома на ХАДВ за един от най-пълните в научната литература у нас.

5. Методика на изследването

Използваните методи на изследване са съобразени с целта и хипотезите на разработката. Те са концентрирани около предмета на дисертационния труд, свързан с оценка на уменията за четене и екстернализираните поведенчески прояви при ученици с ХАДВ и ученици с Дислексия. Допълнителна цел на методиката е да изведе съотношението между посочените критерии (четивен и поведенчески) при всяка от изследваните категории деца. Приложените методи са разделени в две групи: 1. Скала за четене от 6 субтеста (четене на изолирани графеми, на реални думи, на псевдодуми, на изречения и на текст), като последният субтест се допълва от въпроси за оценка на разбирането при четене; 2. Скали за деструктивно поведение и Въпросници за ситуации вкъщи и в училище (по Barkley & Murphy). Първият субтест от скалата за четене не е съобразен с възрастта на изследвания контингент (8,9 – 11 години), което го прави твърде лесен за изпълнение и налага замяната му с друг.

Формулирани са общо 4 хипотези, произтичащи от целта на изследването. Въпросът ми по отношение на хипотеза 2 е: *Защо очаквате по-ниски резултати по четене при децата с ХАДВ, след като четивните дефицити са водещи за дислексията?* Намирам също, че хипотеза 4 не визира ясно очаквани резултати и следва да се преформулира.

Участниците в изследването (общо 89) са разпределени в три групи: две експериментални и една контролна, без да се уточнява броят на децата във всяка от тях.

В дизайна на изследването не се конкретизират използваните статистически методи. Същите са споменати твърде общо при анализа на резултатите.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд.

Дисертационният труд има интердисциплинарен характер, с приноси както към специалната психология, така и към логопедията. Той е написан на добър научен език.

Докторантката показва отлично владение на литературата по проблемите на двете развитийни нарушения – ХАДВ и Дислексия, като прави опити и за самостоятелни коментари на цитирани научни концепции.

Уводът е написан компетентно и добре обосновава избора на темата. Като приносен момент на теоретичната част от разработката определям литературния анализ на синдрома на ХАДВ (етиологични фактори и клинична картина), както и подробната сравнителна интерпретация на неговите диагностични критерии, изложени в рамките на DSM – IV и DSM – V. Докторантката акцентира върху различията, свързани с промени в дефинирането на синдрома, изключващите критерии и определяне тежестта на симптомите. Специално внимание е отделено на модела на Бъркли за нарушенията в развитието на екзекутивните функции, като детерминиращи появата на ХАДВ. Добро впечатление оставя и теоретичният обзор на дислексията, в рамките на който се дискутират различни теории за нейния произход. В същото време в обзора не се споменават съвременни български и руски автори със сериозен принос към теорията и диагностиката на дислексията (Ценова, Якимова, Корнев, Ахутина). Има повторение на информация в някои от параграфите (напр. 4.3. и 4.8). Изнасянето на цитирани автори под черта в текста е неправомерно, тъй като същите вече присъстват в литературния списък. При анализа на етиологичните подходи (стр. 48) има смесване на понятията фонологична и фонематична способност. Въпросът ми е: *Има ли разлика между тях или авторката ги използва като синоними?*

Добро решение е проблемите на диференциалната диагноза на ХАДВ и Дислексия да се изведат в отделна глава, в която се коментират различни гледни точки относно сходствата и различията в тяхната клинична картина.

Анализът на собствените резултати е обстоен, статистически подкрепен и онагледен в 28 таблици и 17 фигури (хистограми). Последователността, в която се анализират и коментират използваните методи не отговаря на тази при описание на инструментариума, като резултатите от изследване на поведенческата симптоматика предхождат тези от изследване на четенето. Оценявам положително опитите на докторанката за интерпретация на собствените данни с позоваване на утвърдени теоретични концепции.

На базата на получените и статистически потвърдени резултати от оценка на четивните компетентности се установяват различия в състоянието на операциите, свързани с декодиране при четене (точност на четене) и разбиране на прочетеното. Учениците с диагноза ХАДВ показват по-добра техника на четене от връстниците си с Дислексия, но по-лоши резултати при разбиране на прочетен текст. Въпросът ми във връзка с това е: *Може ли да се твърди, че*

в клиничната картина на синдрома ХАДВ когнитивният компонент е по-силно застъпен в сравнение със същия в клиничната картина при дислексия?

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Разработеният диагностичен инструментариум и изведените диференциално-диагностични критерии имат определена научна и приложна стойност както за специалната психология, така също за логопедията и специалната педагогика. След допълнителна подготовка по проблемите на разглежданите нарушения представеният диагностичен модел би могъл да се използва от специалистите в посочените области. Формулираните от докторантката приноси съответстват на целта и хипотезите на труда и обективно следват от анализа на резултатите.

Сред най-значимите приноси на дисертационния труд мога да посоча:

1. Разработват се валидни диагностични методи и критерии за разграничаване на академичните и поведенчески симптоми в клиничната картина на синдромите на ХАДВ и Дислексия;
2. Уточнява се спецификата на четивните и поведенчески дефицити при деца с ХАДВ и деца с Дислексия, което улеснява категоризирането на всяко от нарушенията.
3. Доказва се по-изразения хетерогенен характер на групата деца с ХАДВ по отношение на поведенческите симптоми, което е важен маркер за диференциалната диагноза.
4. Представя се пълен и актуален анализ на етиологичните, клинични и диагностични проблеми на синдрома на ХАДВ.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените общо 6 (шест) публикации по темата на дисертационния труд отразяват обективно различни негови аспекти – както теоретични, така и експериментални. Една от тях е статия в научно списание (Специална педагогика), а останалите са доклади в сборници от национални и международни конференции и конгреси. Два от материалите са на английски език.

9. Лично участие на докторантката

Разработването на дисертационния труда е изцяло лично дело на докторантката. Това личи както от формулираните основания за избора на темата, така също от подробния и аргументиран литературен анализ и собствените коментари на цитирани теории и резултати. Личен принос на Албена Игнатова е и разработената скала за четене, както и адаптацията на български език на скалите и въпросниците за оценка на поведенческите отклонения. Добро

впечатление оставят подробните коментари и дискусия на получените резултати. Формулираните изводи и приноси са лична заслуга на докторантката.

10. Автореферат

Авторефератът отговаря на всички изисквания за обобщено представяне на труда (увод, теоретичен анализ, програма на изследване, анализ на резултатите, изводи, приноси и списък на публикациите по темата). Той е в обем от 44 страници, в рамките на които са включени основните теоретични и изследователски аспекти на дисертационната разработка. Подбраните за онагледяване таблични резултати дават изчерпателна представа за данните от статистическия анализ и обосновават формулираните изводи.

11. Критични забележки и препоръки

Към докторантката имам следните забележки и препоръки, които нямат за цел да намалят научната стойност и приноси на дисертационния труд:

- При описание на четивния текст в ролята на синоними се употребяват „разчитане” „прочит” и „четене”, на букви, думи и изречения. „Разчитане” има специфичен семантичен нюанс и не може да се употребява в контекста на разработката. Смятам, че тъй като се изследва диагностичната стойност на четивните умения, удачно е придържането към термина „четене”;
- Не става ясно кои са теоретичните постановки на Лурия за префронталното функциониране при четене и как те влияят върху конструиране на методиката на изследване. Намирам, че подобни твърдения са несериозни, още повече, че докторантката не цитира определена разработка на автора;
- На някои места ХАДВ и Дислексия се означават като заболявания (стр. 24 на автореферата), което противоречи на официалното има определяне като форми на нарушения в детското развитие;
- Изводите в края на разработката са глобални общи заключения и не следва да се позовават на таблични данни (изводи 12 и 14);
- Някои от изводите (номера 1, 4, 5 и 6) нямат връзка с конкретни данни от резултатите и анализа, поради което не звучат убедително.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Концептуалната идея и апробираният диагностичен инструментариум на дисертационния труд са новаторски за българската специална психология. Те поставят на дневен ред разрешаването на отдавна дискутирани въпроси, свързани с етиологичната и патогенетична взаимовръзка на изследваните синдроми и тяхната евентуална коморбидност.

Последната се оспорва от авторката, основание за което е анализът на резултатите. Препоръките ми относно бъдещо използване и разширяване на дисертационната разработка се отнасят към:

1. Разширяване на възрастовия диапазон на изследването;
2. Допълване на четивната скала с нови субтестове.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа **научно-приложни резултати**, които имат безспорен принос в науката и отговарят на изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Факултета по Педагогика, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантът Албена Володева Игнатова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 3.2. Психология и демонстрира умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното категорично и убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд и автореферат и убедено **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Албена Володева Игнатова в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3. 2. Психология, докторска програма Специална психология.

17.09.2016 г.

Рецензент: .....

доц. дпсн Нели Василева